

Висновки. Налагоджена система управління витратами господарської діяльності підприємства повинна сприяти підвищенню її ефективності, збільшенню доходів і фінансових результатів підприємства, фінансовій стабільності економічної діяльності і розвитку підприємства у конкурентному ринковому середовищі. Основна мета системного підходу управління господарської діяльності полягає в управлінні підприємством як загалом, так і одночасно в управлінні окремими підсистемами, враховуючи певні зміни і фактори, які можуть впливати на підприємство і на функціонування системи загалом.

1. Белінський П.І. *Менеджмент виробництва та операцій: Підручник.* – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 624 с. 2. Василенко В.О., Ткаченко Т.І. *Виробничий (операційний) менеджмент: Навч. посібник.* – 2-ге вид., виправ. і доп. / За ред. В.О. Василенка. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 535 с. 3. Васильков В.Г. *Організація виробництва: Навч. посібник.* – К.: КНЕУ, 2003. – 524 с. 4. Голов С.Ф. *Управлінський облік: Підручник.* – К.: Лібра, 2003. – 704 с. 5. Давидович І.Є. *Управління витратами: Навч. посібник.* – 2-ге вид., перероб. і доп. – Тернопіль: Економічна думка, 2004. – 228 с. 6. Данилюк М.О., Лецій В.Р. *Теорія і практика процесно-орієнтованого управління витратами.* – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2002. – 242 с. 7. Загородній А.Г., Партин Г.О., Пилипенко Л.М. *Бухгалтерський облік: Основи теорії та практики: Підручник.* – 4-те вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2007. – 550 с. 8. Клиланд Д., Кинг В. *Системний аналіз и целевое управление / Пер. с англ.* – М.: Сов. радио, 1974. – 280 с. 9. Нападівська Л.В. *Управлінський облік: Монографія.* – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. – 450 с. 10. Осовська Г.В., Осовський О.А. *Менеджмент організацій: Навч. посібник.* – К.: Кондор, 2005. – 860 с. 11. Панасюк В.М. *Витрати виробництва: управлінський аспект.* – Тернопіль: Астон, 2005. – 228 с. 12. Попов О. *Управління витратами // Економічна енциклопедія: У 3-х т. Т. 3.* – К.: Видавничий центр “Академія”, 2002. – 952 с. 13. Станфорд Л. *Оптнер. Системний аналіз для рішення делових и промислових проблем / Пер. с англ. С.П. Никанорова.* – М., 1967. – 213 с. 14. *Теория систем и методы системного анализа в управлении и связи / В.Н. Волкова, В.А., Воронков, А.А., Денисов и др.* – М.: Радио и связь, 1983. – 248 с. 15. Турило А.М., Кравчук Ю.Б., Турило А.А. *Управління витратами підприємства: Навч. посібник.* – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 120 с. 16. *Управління виробництвом: Навч. посібник / М.П. Бутко, Д.І. Котельников, М.І. Мурашко, Л.Д. Оліфіренко* – К.: Знання України, 2006. – 296 с. 17. Цал-Цалко Ю.С. *Витрати підприємства: Навч. посібник.* – К.: ЦУЛ, 2002. – 656 с.

УДК 001.891:[338.45:621]

О.С. Яцюк

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
кафедра економічної теорії

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ОЦІНКА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

© Яцюк О.С., 2007

Розглянуто особливості функціонування машинобудівної галузі, проаналізовано результати діяльності машинобудівних підприємств Івано-Франківської області, оцінено перспективи їх розвитку.

The specifics of activity of the machine-building industry of Ukraine, the analyze of the financial results of machine-building enterprises of Ivano-Frankivsk region and the estimation of the perspectives of their development are considered.

Постановка проблеми. У сучасному глобальному економічному середовищі, що швидко змінюється та постійно породжує нові загрози та можливості, для України надзвичайно важливим є питання визначення чіткої стратегічної мети розвитку її економічної системи та на її основі

встановлення пріоритетів розвитку тих чи інших галузей господарства. Сьогодні існує об'єктивна необхідність у створенні такої моделі постіндустріального розвитку нашої держави, яка б враховувала специфічні особливості економіки країни, зберігала та примножувала її базисні прогресивні досягнення, вивела їх на світовий рівень та забезпечила поступове входження України в групу країн наукової епохи. Для цього насамперед необхідно врахувати, що в економіці держави склались такі три основні сектори:

1) сектор експортної активності, який об'єднує підприємства, що активно та успішно конкурують на світових ринках – в основному підприємства добувної промисловості, металургії та обробки металів;

2) сектор економіки, конкурентоспроможний за критерієм світових цін, проте тільки на внутрішньому ринку та на ринках деяких країн ближнього зарубіжжя, що об'єднує підприємства машинобудування, харчової, текстильної промисловості та деяких інших галузей;

3) сектор економіки, дотований державою, що об'єднує підприємства житлово-комунального господарства, сільського господарства тощо.

На нашу думку, для виходу України на вищий щабель цивілізаційного розвитку, перший сектор повинен бути доповнений підприємствами, що продукують наукомісткі технології, конкурентоспроможну на світовому ринку машинобудівну продукцію тощо.

Отже, з метою швидкого подолання наслідків затяжної кризи 90-х років ХХ ст. та створення передумов подальшого зростання в економіці держави необхідно сконцентрувати засоби, зусилля для відтворення машинобудівної галузі та її прискореного розвитку. Саме технологічний рівень нової техніки визначає темпи зростання продуктивності праці і технічний потенціал інших галузей промисловості, ефективність всього суспільного виробництва, оскільки машинобудівна галузь бере безпосередню участь у створенні матеріальної бази науково-технічного прогресу. Ця галузь виготовляє продукцію інвестиційного призначення, яка є ключовою в стратегії забезпечення економічного зростання, та, відповідно, визначає інноваційний характер розвитку економіки країни, а її продукція справляє вирішальний вплив на рівень конкурентоспроможності продукції багатьох інших галузей на вітчизняному та світовому ринках.

Аналіз досліджень і публікацій. Обґрунтована нами точка зору на потребу ретельного дослідження тенденцій розвитку машинобудування України в умовах складної та нестабільної економічної ситуації знаходить підтримку як з боку науковців, так і практиків. У вітчизняній науковій літературі представлені окремі дослідження стану та тенденцій розвитку галузі машинобудування як на рівні держави, так і на рівні окремих регіонів, зокрема в працях О.О. Лапко, І.Г. Ткачук, О.В. Корнєвої та І.М. Станьковської, В. Романенко, М.В. Макаренко та інших. Також становлять значний інтерес публікації зарубіжних вчених, присвячені цій темі, зокрема В.Н. Цуглевича, Л.М. Михайлова, Д.Ф. Хейтінгса, М.І. Гізатулліна та інших.

Попри певний інтерес вчених до проблеми розвитку машинобудівного комплексу держави та виявлення шляхів інтенсифікації темпів його зростання, комплексних досліджень, які б розкривали суть проблем галузі та визначали шляхи їх подолання на рівні окремих регіонів, здійснено не було. Перманентні зміни економічної ситуації на вітчизняному та світовому ринку продукції машинобудування та пов'язаних ринках, а також зростання динаміки змін ринкового середовища зумовлюють необхідність ґрунтового аналізу цієї галузі та вироблення рекомендацій, які б знаходили своє застосування в практиці господарювання.

Цілі статті. Це дослідження присвячене аналізу результатів діяльності машинобудівних підприємств Івано-Франківської області, визначенню сильних та слабких місць, потенційних можливостей та загроз для підприємств галузі та виявленню основних напрямів підвищення їх конкурентоспроможності, забезпечення швидкої адаптації до нових умов діяльності, стимулювання інноваційного розвитку.

Основний матеріал. Машинобудування – комплексна галузь, яка об'єднує спеціалізовані підгалузі та покликана забезпечувати економіку держави якісною та ефективною технікою.

Групування підприємств машинобудування за їх значенням в економіці країни та забезпеченні розвитку науково-технічного прогресу наведено в табл. 1. Загалом наведені групи тісно пов'язані між собою і є надзвичайно важливими для економіки, тому надати пріоритетність окремій групі підприємств практично неможливо, що визначає необхідність комплексного розвитку усіх підгалузей машинобудування.

Сучасний стан усіх сфер економіки України характеризується широким використанням техніки, розробленої та виготовленої за часів СРСР, яка є морально та фізично зношеною. Вікова структура основних фондів свідчить, що в основних галузях вітчизняної економіки вони знешені більше ніж на три чверті [1, с. 364–365; 2].

Таблиця 1

**Групи машинобудівних підприємств
за їх значенням в забезпеченні економічного розвитку країни**

Група	Значення для економічного розвитку країни	Підгалузі
I	Забезпечують розвиток науково-технічного прогресу в масштабах економіки країни	Авіаційна промисловість, промисловість оборонного комплексу, суднобудування, приладобудування, хімічне машинобудування, електронна промисловість, радіопромисловість, атомна енергетика, електротехнічне та енергетичне машинобудування
II	Забезпечують розвиток науково-технічного прогресу в машинобудуванні країни	Верстатобудування та інструментальна промисловість
III	Забезпечують розвиток науково-технічного прогресу в окремих галузях економіки країни	Будівельно-дорожнє, тракторне і сільськогосподарське машинобудування, автомобілебудування тощо

Для оновлення практично повністю зношеної активної частини основних фондів вітчизняних підприємств необхідно нарощувати обсяги виробництва продукції машинобудування. Це зумовлює особливу важливість дослідження шляхів і засобів подолання негативного характеру розвитку машинобудівного комплексу, що характеризується зростанням технологічної відсталості порівняно з прискореним інноваційним розвитком промисловості економічно розвинутих країн світу. Потрібні заходи, що забезпечать швидку адаптацію до нових умов діяльності підприємств машинобудівного комплексу, стимулюватимуть їх інноваційний розвиток, створюватимуть нові високоефективні форми господарювання [1, с. 366–367].

Машинобудівна галузь у структурі галузей промисловості визначена одним з пріоритетних напрямів розвитку економіки не тільки в стратегії розвитку держави [3], а й у Програмі соціально-економічного розвитку області "Івано-Франківщина-2010" [4] та Плані стратегічного економічного розвитку міста Івано-Франківська [5].

Необхідно зазначити, що в Івано-Франківській області з року в рік в народному господарстві спостерігається зростання питомої ваги паливної та сировинної галузей [1, 363]. З огляду на це зростає роль машинобудівного комплексу, ефективна робота якого повинна позитивно вплинути на вирівнювання структурної деформованості промисловості області, сприяти інтенсифікації темпів зростання в інших галузях, зокрема в тих, які виготовляють кінцеву продукцію, шляхом забезпечення впровадження нових технологій. Стабілізація та поступове нарощування випуску продукції машинобудівної галузі сприятиме формуванню експортного потенціалу області, виходу на нові ринки збуту та зростанню економічного потенціалу регіону загалом [4].

Економічний потенціал Івано-Франківської області, рівень науково-технічного прогресу значною мірою визначаються машинобудівним комплексом, основу якого становлять 42 підприємства (11 підприємств – металургія та обробка металів, 18 – виробництво машин та устаткування, 8 – виробництво електричного та електронного устаткування, 5 – виробництво

транспортного устаткування). Більшість з них (понад 80%) розташовані у містах Івано-Франківську, Коломиї, Калуші.

Протягом 2003–2005 рр. питома вага підприємств машинобудування та металообробки в обсягах промислового виробництва області коливалась в межах 5,4–9,8 %. У 2005 р. питома вага галузі в загальнодержавному машинобудівному виробництві становила 0,6% [6]. Необхідно зазначити, що машинобудування Івано-Франківської області є досить різнопрофільне, спеціалізується на виготовленні устаткування як для традиційних для економіки області переробних підприємств агропромислового комплексу, нафтогазовидобутку, деревообробки тощо, так і обладнання для інших галузей.

Ретроспективний аналіз функціонування машинобудівного комплексу Івано-Франківської області в 1991–2005 рр. на основі статистичних даних засвідчив наявність кількох етапів його розвитку:

- тривалий та досить глибокий спад виробництва в 1991–1998 рр., тісно пов'язаний з загальним спадом економічної активності в державі та галузі, розбалансуванням економічної системи України;
- стабілізація обсягів виробництва, налагодження ефективного механізму роботи в нових умовах господарювання, вдосконалення системи управління підприємствами галузі в 1999–2001 рр.;
- завершення процесів реструктуризації, поступове нарощування обсягів виробництва, активізація інвестиційно-інноваційної діяльності в 2002–2006 рр. [6].

Другий та третій етапи розвитку машинобудування засвідчили вагомими позитивними зрушеннями в галузі та свідчать про ефективність виконаних кроків щодо реалізації програми соціально-економічного розвитку області [4]. Свідченням завершення процесів адаптації підприємств до ринкового середовища є не тільки нарощення обсягів виробництва, а й впровадження нових технологій, освоєння випуску нової наукомісткої, конкурентоспроможної продукції. Завдяки вжитим за останні роки заходам на окремих підприємствах галузі намітилися позитивні тенденції у формуванні науково-технічного і виробничого потенціалу, необхідного для випуску продукції сучасного рівня. Також у 2000–2006 рр. на машинобудівних підприємствах області досить активно вживалися заходи з покращання якості продукції, 4 підприємства на теперішній час запровадили міжнародну систему якості стандартів ДСТУ ISO-9000, ще кілька готуються до цього.

Водночас програмні засади розвитку галузі реалізовані лише частково. Продовжуються процеси фінансового оздоровлення виробництва та ліквідації всіх видів заборгованостей, створення та відпрацювання нормативно-правової та методологічної бази механізму управління, на окремих підприємствах продовжується реструктуризація, впроваджуються заходи щодо стабілізації обсягів виробництва. Це зумовлено тим фактом, що частина підприємств машинобудівного комплексу у сучасних ринкових умовах не виробила чіткої політики подальшого розвитку виробництв, загальнокорпоративної стратегії з орієнтацією на маркетинг та інтереси акціонерів.

Для оцінювання наявного стану, характеру та масштабів кризових явищ, а також виявлення основних напрямів і засобів оздоровлення суб'єктів господарювання машинобудівного комплексу необхідно здійснити фінансово-економічний аналіз окремих підприємств. Для здійснення такого аналізу було обрано 12 підприємств Івано-Франківської області: ТОВ “Агромаш-ІФ”, ВАТ “Галицький механічний завод”, ВАТ “Івано-Франківський арматурний завод”, ВАТ “Індуктор”, ВАТ “Калуський завод будівельних машин”, виробниче об'єднання “Карпати”, ВАТ “Калуський машинобудівний завод”, ВАТ “Коломийський завод комплектних розподільчих пристроїв”, ВАТ “Коломиясільмаш”, ВАТ “Локомотиворемонтний завод”, ВАТ “Пресмаш”, ВАТ “Промприлад”.

Критеріями такого відбору слугували:

- масштаби діяльності: фактичні та потенційні обсяги виробництва продукції, вартість майна та чисельність персоналу. Так, за вартістю майна розглядувані підприємства є найбільшими в області;
- географічна репрезентативність в межах області. Підприємства представляють міста Івано-Франківськ, Коломию, Калуш та Галич;
- доступність інформації та можливість співпраці.

Основні показники фінансово-господарської діяльності обраних машинобудівних підприємств наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Основні показники фінансово-господарської діяльності машинобудівних підприємств Івано-Франківської області

Компанія	Дата	Показники			
		Сумарна вартість активів	Валовий дохід	Чистий дохід	Чистий прибуток
ТОВ "Агромаш-ІФ"	01.01.04	105498	318	204	-275
	01.01.05	121208	466	388	-1572
	01.01.06	433342	1929915	1601063	3172
ВАТ "Галицький механічний завод"	01.01.04	82685	5462	5078	-195
	01.01.05	92957	6380	5920	-146
	01.01.06	92481	4266	3888	-61
ВАТ "Івано-Франківський арматурний завод"	01.01.04	574935	472155	213235	9614
	01.01.05	559398	459674	261928	12750
	01.01.06	897503	445230	281923	10575
ВАТ "Індуктор"	01.01.04	67178	2963	2565	-1836
	01.01.05	62423	2400	4713	-8307
	01.01.06	52638	1937	6800	-6670
ВАТ "Калуський завод будівельних машин"	01.01.04	44141	12492	65411	2554
	01.01.05	49879	107419	72167	4171
	01.01.06	52933	150959	102121	3783
Виробниче об'єднання "Карпати"	01.01.04	476840	12652	10283	-6955
	01.01.05	425582	8011	8506	-38432
	01.01.06	400470	11020	15505	-24134
ВАТ "Калуський машинобудівний завод"	01.01.04	104325	17852	14964	-2758
	01.01.05	91667	9283	7903	-783
	01.01.06	79823	33454	28792	-13701
ВАТ "Коломийський завод комплектних розподільчих пристроїв"	01.01.04	91443	49217	44106	-7822
	01.01.05	91667	44936	31971	-5405
	01.01.06	79823	33354	28692	-13609
ВАТ "Коломиясільмаш"	01.01.04	781730	1804	9562	-18075
	01.01.05	744990	630	10820	-19460
	01.01.06	655031	80	24545	-9502
ВАТ "Локомотиворемонтний завод"	01.01.04	254345	206441	145088	2420
	01.01.05	248787	188612	126097	250
	01.01.06	236410	252809	169136	1492
ВАТ "Пресмаш"	01.01.04	448200	28240	23370	-9490
	01.01.05	436060	30360	27820	-10150
	01.01.06	431820	26180	24000	-13340
ВАТ "Промприлад"	01.01.04	167952	122358	95326	-2422
	01.01.05	170234	113749	80630	732
	01.01.06	160817	103564	74950	-6856
Разом	01.01.04	3199272	931954	629192	-35240
	01.01.05	3094852	971920	638863	-66352
	01.01.06	3573091	2992768	2361415	-68851

Як бачимо, фінансовий стан підприємств машинобудівного комплексу залишається складним. Більшість розглянутих суб'єктів господарювання є збитковими: 9 з 12 підприємств або 75% отримали негативне значення фінансового результату в двох або трьох роках аналізованого періоду. Сумарне значення чистого прибутку в кожному році є від'ємним, що свідчить про загалом збиткову

діяльність обраної сукупності підприємств. Згідно з даними оперативного обліку розглядуваних суб'єктів господарювання, нерентабельним був випуск 64 відсотків назв основної номенклатури продукції машинобудування і металообробки.

Збереження збитковості господарської діяльності галузі свідчить про наявність ознак кризи, розбалансування внутрішнього механізму саморегуляції підприємств та потребу їх фінансового оздоровлення. Необхідно також зазначити, що протягом останніх років діяльність промислових підприємств здійснюється в умовах низької інвестиційної активності. Брак капітальних вкладень змушує підприємства продовжувати експлуатаційний період основних фондів, внаслідок чого погіршується якість продукції, знижується продуктивність праці та зростає матеріало- та енергомісткість продукції. Спрацювання основних виробничих фондів у галузі за 1995–2005 рр. значно зросло та перевищило 60%; рівень використання виробничих потужностей з випуску основних видів продукції є надзвичайно низьким і коливається в межах від 1,9 до 33 відсотків [6].

Описані вище негативні явища в розвитку підприємств машинобудування та від'ємне значення фінансових результатів цілої групи суб'єктів господарювання зумовлює необхідність ретельного підходу до вибору напрямку розвитку галузі на сучасному етапі.

Для визначення перспектив розвитку, встановлення пріоритетності цілей та формування основних сценаріїв розвитку машинобудівних підприємств Івано-Франківської області пропонується провести SWOT-аналіз машинобудівної галузі формуванням відповідної матриці з експертним визначенням важливості факторів сильних та слабких сторін, можливостей та загроз. Застосування цього методу зумовлено тими факторами, що з початку 90-х років через зростання складності взаємозв'язків між економічними показниками та зниженням надійності статистичної інформації розширюються межі використання систем експертних оцінок для дослідження багатофакторних агрегованих показників конкурентоспроможності [7, 38].

SWOT-аналіз галузі машинобудування здійснимо за методикою та за набором факторів, що використовується групою наукового супроводу підготовки стратегії соціально-економічного розвитку Івано-Франківської області [8], проте з врахуванням результатів реалізації Стратегії в попередні роки, а також новітніх тенденції розвитку галузі та економіки держави. При цьому експертна оцінка для кожного фактора виставляється по 10-бальній шкалі, де одиниця визначає найменший вплив фактора, число 10 – найбільший. У результаті окремо підсумовують бали по факторах, що спричиняють позитивний та негативний вплив на діяльність машинобудівних підприємств, потім визначається різниця балів. Позитивний результат свідчить про перевагу сильних сторін та можливостей над слабкими та загрозами для діяльності галузі та, відповідно, про наявність перспектив її розвитку в регіоні (та навпаки). Результати аналізу оформимо у вигляді табл. 3.

Як бачимо, отриманий позитивний результат є свідченням не випадкового встановлення пріоритетності розглядуваної галузі та наявності хороших перспектив її розвитку в найближчому майбутньому. Для цього необхідно, насамперед, використати сильні сторони (переваги) машинобудівних підприємств, тобто ті їх особливості, які дають змогу визначити і сформулювати конкурентні переваги. У той же час потрібно повною мірою використати ті можливості, тобто сприятливі для досягнення конкурентних переваг на ринку зовнішні аспекти, що відкриваються перед аналізованими підприємствами в теперішній час, зокрема: посилити свої позиції на внутрішньому ринку машинобудівної продукції, який зростає з року в рік; залучати внутрішні та зовнішні інвестиції для реалізації програм реструктуризації підприємств; брати участь в розробленні та впровадженні інноваційних технологій; активно брати участь у формуванні на території області вузькоспеціалізованих кластерів; лобювати підтримку галузі машинобудування в державних органах влади на регіональному та загальнодержавному рівнях.

У той же час не варто забувати про максимально можливе усунення слабких сторін аналізованих підприємств (показників, що визначають його конкурентну вразливість), а також постійне відслідковування можливих загроз (несприятливих тенденцій розвитку зовнішнього середовища, які можуть негативно позначитись на діяльності підприємства) з метою вчасного та адекватного застосування заходів протидії.

Матриця SWOT-аналізу машинобудування

Фактори	Рівень важливості фактору	Фактори	Рівень важливості фактора
1 Сильні сторони		2 Слабкі сторони	
1.1 Наявність матеріальної бази машинобудування	7	2.1 Зношеність основних фондів більшості підприємств	8
1.2 Збережена частина кваліфікованих кадрів	8	2.2 Втрата ринків збуту, низька конкурентоспроможність, висока матеріало- і енергомісткість продукції	7
1.3 Технологічний досвід	7	2.3 Низький рівень менеджменту	6
1.4 Наявність проектно-конструкторської бази	7	2.4 Поганий фінансовий стан, відсутність обігових коштів	8
1.5 Підготовка спеціалістів у ВНЗ	7	2.5 Нестача кваліфікованих кадрів	6
Разом балів по розділу	36		35
3 Можливості		4 Загрози	
3.1 Посилення позиції на місткому внутрішньому ринку	8	4.1 Посилення інтервенції зарубіжної продукції	7
3.2 Залучення інвестицій	7	4.2. Зниження платоспроможності споживачів продукції	6
3.3 Впровадження інноваційних технологій	6	4.3. Нестабільність цін на енергію і сировину	6
3.4 Можливість створення вузькоспеціалізованих територіальних кластерів	7	4.4 Зміна законодавчої та нормативно-правової бази	5
3.5 Державна і регіональна підтримка окремих галузей машинобудування	6	4.5 Посилення вимог кредиторів до підприємств	6
Разом балів по розділу	34		30
Разом балів	70		65
Баланс	+5		

Висновки. Враховуючи викладене вище, варто констатувати, що машинобудівні підприємства є надзвичайно важливими для економіки регіону та багато з них потребують застосування санаційних заходів. Для подолання негативних ознак у діяльності машинобудівних підприємств, ліквідації збитків та посилення позиції на внутрішньому ринку машинобудівної продукції на підприємствах повинні відмовлятися від виробництва нерентабельної продукції, знижувати енерго- та матеріаломісткість, для чого залучати внутрішні та зовнішні інвестиції для реалізації програм реструктуризації підприємств, брати участь у розробленні та впроваджувати інноваційні технології тощо.

1. Корнева О.В., Станьковська І.М. Вдосконалення концепції стратегічного розвитку регіону на інноваційних засадах // Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. – Чернівці: АНТ Лтд, 2004. – Вип. II. – С. 361–368. 2. Державний комітет статистики України. Статистичні щорічники України за 1993-2005 роки // www.ukrstat.gov.ua. 3. Стратегія економічного та соціального розвитку України (2004-2015 роки) "Шляхом Європейської інтеграції" (Авт. кол. А. С. Гальчинський, В. М. Гесць та ін.; Міністерство економіки та з питань Європейської інтеграції України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с. 4. Програма соціально-економічного розвитку області "Івано-Франківщина-2010" // Вісник. – Офіційне видання Івано-Франківської обласної ради та Івано-Франківської обласної державної адміністрації. – 1999. – № 15. 5. План стратегічного економічного розвитку міста Івано-Франківська // Західний кур'єр. – 1999. – № 39. 6. Інформаційний бізнес-портал Івано-Франківщини. Ділові новини // www.business.if.ua. 7. Борисов В., Жиган А., Абрамов М. Машиностроение: инновации и конкурентоспособность // Экономист. – №8. – 2000. – С. 38–42. 8. Концептуальні положення проекту Стратегії соціального і економічного розвитку до 2011 року. – Івано-Франківськ, 2004. – 33 с.